

Čedomir Vojnović

STANJE U DALMATINSKIM GRADOVIMA U XVI. ST. PREMA IZVJEŠĆU MLETAČKOG SINDIKA ANTONIA GIUSTINIANA

Stanje u dalmatinskim gradovima u 16. stoljeću, točnije njegovoj drugoj polovici može nam najbolje dočarati izvještaj Antuna Giustiniana iz 1575. godine.¹ On je zajedno s Oktavianom Valierom vršio sindikalnu dužnost tijekom deset mjeseci na području Dalmacije i Levanta te, kako sam kaže: „ima čast i potrebu iznijeti stanje u tim krajevima koji su tada bili mletački posjed.“ On iznosi stanje na otocima, u gradovima, tvrđavama te s ljudima, prihodima, riznicama, redovnim, potrebnim i suvišnim troškovima, kao i o načinu upravljanja, svojstvu predstavnika vlasti i službenika i o raspoloženju naroda. Bilo je to vrijeme neposredno nakon smrti Sulejmana II Veličanstvenog i svega četiri godine nakon velike kršćanske pobjede kod Lepanta u Ciparskom ratu. U toj bitci kršćanska je koalicija „Svete lige“ (Papa Pio V, Filip II, Venecija, talijanske državnice) bila predvođena Don Juanom Austrijskim te je porazila tursku flotu pod Hajredinom Barbarosom, pri čemu Venecija nije obranila svoj glavni cilj – otok Cipar.

Mletački posjed Dalmacija u vrijeme Ciparskog rata obuhvaćao je osim otoka i priobalnih gradova Zadra, Šibenika, Trogira i Splita, sasvim malo zaleđe čiji su gradovi ovisili o opskrbi morskim putom. To se posebice odnosilo na gradove Omiš, Kotor i Budvu koji su bili svedeni na granice koje se mogu obuhvatiti pogledom s gradskih bedema. Turci su tada držali Skradin, Klis, Primorje od Splita do Omiša (Donja Poljica), Makarsku i Makarsko primorje te Neretvu do granica Dubrovačke Republike.

Za vrijeme plovidbe prema Budvi, brod u kojem se nalazio Giustiniano presreo je i zario jednu fustu. Stigavši u Budvu Giustiniano opisuje da je njen teritorij velik svega pola milje u širinu. Mjesto nije utvrđeno, a brane ga dvije satnije s po četrdeset pješaka i petnaest *stradiota* na konjima.² U zakup se daje samo jedna carina za vino u iznosu od sedamsto dvadeset dukata godišnje.

Kotor je nešto jače utvrđen, posebice zato što ga sa sjevera okružuju visoke i strme planine. U njegovoj neposrednoj blizini nalazi se tursko uporište Herceg-Novi. Grad brani oko 250 pješaka i 130 *stradiota* koji i po mraku drže straže na vrhovima poviše naselja. Gradska riznica ima 850 dukata prihoda te čak 7 800 dukata rashoda. Iz tog možemo zaključiti koliko teško je živio taj grad na samoj turskoj granici.

Grad Korčula nalazi se na istoimenom otoku koji je većinom zasađen vinovom lozom od koje se dobivao znatan prihod. Otok obiluje drvom, zbog čega je izvoz drvene građe i brodogradnja glavni izvor zarade posebno ako uzmemo u obzir da se u blizini nalazi Dubrovnik. Tu su još i prihodi od dviju carina koje se daju u zakup, pa Giustiniano primjećuje da bi se mogla povećati davanja komune državi. Giustiniano provjerava financijske knjige u riznici te pri tome ne pronalazi nepravilnosti.

Pristavši na otok Hvar primjećuje njegovu blagu klimu ugodnu za život. Primjećuje da je otok veoma brdovit i kamenit. Ima četrnaest sela, a u njima stanovnika zajedno s gradskim stanovništvom 3034, od kojih radno sposobnih bilo 1057.

1. Vicko SOLITRO – *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split, 1989., str. 87-135.

2. To su bili grčki vojnici na konju naoružani lakim naoružanjem. Poznati su i pod imenima *Cappelletti* i *Albanesi*. Nakon što su dovedeni u Italiju od mlecana zadržali su isto ime kao i u domovini. *Isto*, 128.

Grad Hvar nalazi se na sredini plovnog puta s Levanta prema Veneciji te u njega navraćaju mnogi brodovi. Pod njegovu jurisdikciju potpada i otok Vis koji zbog obilnih ulova srdela daje carinu u zakup za čak 4000 dukata.

Slika 1. Veduta grada Hvara u isolaru F. Camoccia iz 1572. godine.³

Riznica hvarske komune ima godišnji prihod 12 000 dukata, a rashoda 2 500 dukata. Ostatak od 9 500 dukata potroši se na potpuno beskorisne stvari, pa Giustiniano kaže da ih pojede onaj koji njima upravlja. U riznici se gotovo nikako ne vodi knjigovodstvo te je Giustiniano na temelju svojih ovlasti odredio rok od dva mjeseca za sređivanje tih knjiga. Još kaže da bi bilo razborito poslati za upravitelja riznice nekog iz Venecije, tko bi po službenoj dužnosti uredio potrošnju gradska gospoda i koja novac očito troši u privatne svrhe, dok gradska utvrđenja propadaju te se dovršenje gradskog arsenala nikako ne privodi kraju.

Pristavši na otok Brač kaže da ima osam sela i ni jedan grad. Knez otoka stoluje u Nerežišću koje se nalazi u unutrašnjosti otoka. Otočani kojih ima 3 078 proizvode puno dobrog vina, izvrstan med te sireve u manjim količinama.

Pristavši u Omišu, on primjećuje da je grad zbog svog smještaja na malenom poluotočiću na ušću Cetine, tik pod samim brdom, lako za obraniti. Nadvisuje ga utvrda Starigrad koju brani osam vojnika. U neposrednom zaleđu nalazi se utvrda Viseć sa koje se nadzirao tok Cetine i plovni put koji završava tu u neposrednoj blizini. Brani je osam vojnika te četiri dodatna vojnika koji svaki mjesec dolaze iz Splita. Sela u okolici Omiša potpuno su pod mletačkim nadzorom te plaćaju 1/2 talira po kući. Omiš nema riznice, a ni prihoda od carine, jer se sve carine stavljaju na dražbu u Splitu.

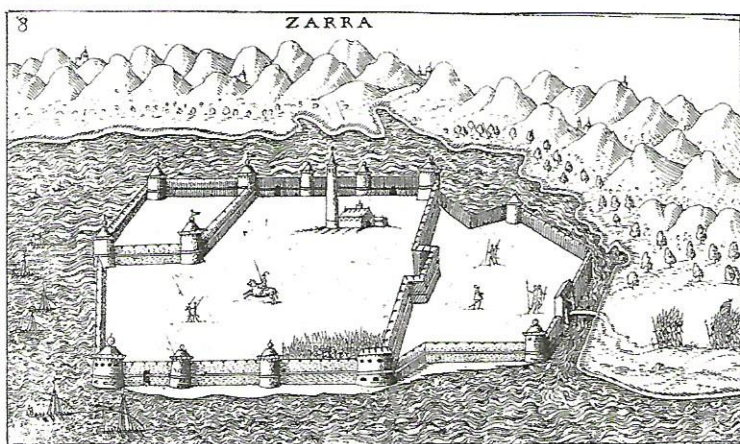
Za grad Split kaže da je loše utvrđen te da nema adekvatnu obranu protiv sve moderne artiljerije. Tu također nailazi nepravilno vođene riznične knjige. Štoviše neki su pojedinci više puta isplaćivani na temelju jedne isplatinice. On to nastoji ispraviti te utjeruje dugove od živućih isplaćenika i od njihovih potomaka. To tumači lošim primanjima gradskih vlastodržaca koji onda sebe na raznorazne načine isplaćuju i preplaćuju, čime uzrokuje štetu državi.

3. Mirko MIRKOVIĆ – *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama*, Zagreb, 2001., str. 584.

Slika 2. Veduta grada Splita u isularu F. Camoccia iz 1572. godine.⁴

Grad Trogir opisuje kao lijep i dobro utvrđen grad. Kaže da je najbolje utvrđen grad u čitavoj Dalmaciji, iako ima primjedbe na održavanje obrambenih jaraka i gradskih zidina. Gradu sa sjevera nalazi se planina koja je prohodna kroz tri prijevoja. Oni se i bez artiljerije mogu lako braniti. Grad ima dosta dobre prihode od 5 288 dukata, bez carine za konje koja se daje u zakup za 836 dukata. Trogir ima i nekoliko solana koje daju malen prihod, pa Giustiniano kaže da ima potencijala za gradnju drugih i kako bi se taj prihod mogao znatno povećati.

Šibenik je također slabo utvrđen te s mnoštvom neiskorištenih potencijala, poput luke. Solane u okolici grada bile su zapuštene, pa Giustiniano na temelju svojih ovlasti propisuje da se imaju urediti ili će biti stavljene pod državno vlasništvo. Takvo stanje solana je logično, jer se sol loše prodavala u Šibeniku. Razlog tomu pronalazimo u činjenici da nije bila jedinstvena cijena soli, pa bi trgovci radije kupovali sol u turskim krajevima, Makarskom primorju ili na Neretvi. On smatra da bi trebalo utvrditi jedinstvenu cijenu soli u čitavoj Dalmaciji. Kao i u prethodnim gradovima, ni šibenska riznica nije se nalazila u boljem stanju. Za to je kriv rizničar osobno, kojeg zbog podmaklih godina nisu kaznili.

Slika 3. Veduta grada Zadra u putopisu G. Rosaccia iz 1598. godine.⁵

4. Mirko MIRKOVIĆ – *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama*, Zagreb, 2001., str. 539.
5. Mirko MIRKOVIĆ – *Hrvatski gradovi na starim planovima i vedutama*, Zagreb, 2001., str. 471.

Za grad Zadar Giustiniano tvrdi da je najljepši grad Dalmacije i s pravom metropola. Okružen je s šest bedema koje bi ipak trebalo dograditi i dodatno utvrditi, jer je granica bila udaljena svega tri milje od grada. U strahu od Turaka, grad je bio prenapučen i stanovnici se nisu vraćali u svoja sela. Svako jutro ih je na rad u poljima pratilo dvije čete *stradiota*. Grad je branilo 150 pješaka pod zapovjedništvom Don Emiliana od Ascolia te 280 konjanika. Stanje u gradskoj riznici bilo je loše i vojnici su često ostajali bez plaća. Voditelji žitnica također nemarno obavljaju svoj posao te ne izdaju ni potvrde ni račune, a nisu vodili ni knjige. Izgleda da je loše vođena uprava posljedica nedavnog rata s Turcima. Deset milja od Zadra je grad Nin koji je za vrijeme rata bio spaljen i napušten da se tu ne bi utvrdili Turci. Giustiniano tvrdi da je to bilo potpuno nepotrebno jer ga je stanovništvo sigurno bilo sposobno braniti. Sad se stanovništvo pomalo vraća, ali polja koja bi mogla Zadar opskrbljivati hranom su i dalje zapuštena.

Novigrad je malen kaštel kojeg brani četa od dvadeset pet ljudi. Za vrijeme rata Turci su bili zauzeli mjesto ispod kaštela, ali kaštel nisu mogli osvojiti. Giustiniano naređuje da se kaštel opskrbi i popravi novcem iz Zadarske riznice.

Otok Pag bio je vrlo siromašan, jer se poljodjelstvo nije moglo razvijati na jakoj bure koja tamo puše. Iako je površinom velik otok, Pagu ima svega pet sela u kojima živi 247 stanovnika. Ima prihoda svega 672 dukata. Tu se nalaze solane koje su pod direktnim državnim monopolom i donose godišnji prihod od 60 000 dukata. Giustiniano tvrdi da bi se proizvodnja mogla povećati na korist državne blagajne, ali također i na korist lokalne zajednice koja bi dala potrebite radnike.

Za Rab je kazao kako je to malen otok koji obiluje kvalitetnim vinom, zbog kojeg je česta meta uskočkih napada, kao i zbog blizine grada Senja. Rapska riznica ima prihoda 836 dukata, a moglo bi biti i više ukoliko se obnove stare i zapuštene solane. Giustiniano je bio obavezan presuditi u jednoj parnici koju je zametnuo rapski knez protiv Šimuna Marinellisa. Ustanovljeno je da je navedeni Marinellis oklevetao kneza te je kažnjen progonom s Raba u trajanju od pet godina ili dvogodišnjom besplatnom službom na galiji. Navedenu kaznu je mogao odslužiti i netko drugi u njegovo ime zbog poodmaklih godina u kojima je bio.

Krk je najveći i najznačajniji kvarnerski otok koji ima dvadeset sela. Najznačajniji kaštel je Omišalj koji bi trebalo dodatno utvrditi i naoružati s 3 - 4 željezna topa radi obrane od uskoka, čije je središte bilo u svega 15 milja udaljenom Senju. Krčka riznica imala je prihod 3 670 dukata, a rashoda 2 548 dukata. Razlika koja ostaje u riznici sigurno bi trebala barem dijelom biti utrošena na opremanje Omišaljskog kaštela. Stanje te riznice bilo je neuredno kao i u drugim mjestima na dalmatinskoj obali, ali i zbog njihovog nemarnog zamjenika rizničara.

Na otocima Cresu i Lošinju (kojeg naziva Osor), primjećuje mnoštvo malih zaljeva za koje drži da su pogodni za sklanjanje brodova s gruboga vremena. Posebno ističe uvalu u Osoru koja je od neprocjenjive važnosti mletačkim brodovima. Navedeni otoci obiluju vinom te istovremeno ovise o opskrbi žitom s kopna, jer njihova proizvodnja nije bila dostatna ni za tri mjeseca.

Na kraju svog izvještaja zaključuje da Dalmacija broji sedam otoka, šest gradova s biskupom te pet kaštela. Na sve njih spada trideset pet plemića u upravi. Dalmacija je imala 60 524 stanovnika, a od toga 1 367 radno sposobnih. Dalmacija daje 32 613 dukata prihoda te je imala 23 140 dukata rashoda. Za veoma mali višak koji preostaje, krivo je loše upravljanje riznicama. Uzrok tome pronalazi u nemarnim i koristoljubivim namještenicima. Napominje da bi namještenici u riznicama svakako trebali biti nadstojnici ureda (principali), a ne kao što je to bio slučaj, njihovi zamjenici. Trebalo bi ih svakako provjeriti da li znaju voditi knjige.

Jer, kako kaže Giustiniano, zadužiti „nekoga za neku stvar koju on ne razumje od velike je štete javnim stvarima.“⁶ Giustiniano kaže da bi postavljeni namještenici trebali dati 1 000 dukata osiguranja da će valjano obavljati svoj posao. Isto tako bi iz Venecije trebalo slati revizore koji bi ih kontrolirali. On također napominje, da bi država trebala redovito isplaćivati vojnike, pješake i konjanike o kojima ovise obrana i sigurnost posjedá. Zanimljiva je Giustinianova primjedba, da su dugovi koje su on i njegov pratilac naplatili u korist državne blagajne „izvađeni s morskog dna“.

Na kraju Giustinianova izvještaja možemo zaključiti da je zatečeno stanje 1575. godine bilo izrazito loše. Razlog tome možemo tražiti u ratu koji se vodio s Turcima svega nekoliko godina ranije te u nesposobnosti gradskih uprava i koristoljublju pojedinih službenika. Postavlja se pitanje da li bi opstala venecijanska vlast u pojedinim gradovima poput Budve, Kotora i Omiša, da je u Lepantskoj bitci 1571. pobjedu odnijela Turska mornarica? Vrlo je vjerojatno da onda ne bi imala nikakvu smetnju ući u Jadran i izvršiti pomorsku blokadu mletačkih uporišta. Zato nam je potpuno jasno zašto je Venecija koja je unatoč pobjedi Svete lige izgubila Cipar, pristala na mir 1573. godine.

---

6. Vicko SOLITRO – *Povijesni dokumenti o Istri i Dalmaciji*, Split, 1989., str. 123.